

**Interview met Caroline Scheffer
van Save the Children**

**Essay Natascha van Weezel:
Nieuwsgierigheid naar de ander**

**Projectenoverzicht Themajaar
Leven met oorlog**

INHOUD

VERSLAG VAN DE LANCERING VAN HET THEMAJAAR LEVEN MET OORLOG
Jaar lang aandacht voor de gevolgen van oorlogen door generaties heen

Projecten Themajaar Leven met oorlog

INTERVIEW MET CAROLINE SCHEFFER – SAVE THE CHILDREN
'Kinderen in nood hebben soms nooit leren spelen'

ESSAY NATASCHA VAN WEEZEL
Nieuwsgierigheid naar de ander

TENTOONSTELLING
Leven met oorlog – Sporen in generaties en samenleving

MINIDOCUMENTAIRES
Doorwerking van oorlog verbeeld

Impact informeert, agendeert en discuteert over de psychosociale gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen op zowel mensen, organisaties als samenleving. Het magazine is gericht op mensen die zich beroepsmatig bezighouden met de psychosociale gevolgen van rampen, crisis, oorlog en geweld, zoals hulpverleners, onderzoekers en beleidsmakers. Daarnaast focust Impact zich op een brede groep professionals en anderen met interesse in terugkerende actuele thema's als psychotrauma, psychosociale hulp na rampen en crisis als ook oorlog, vervolging en geweld.

Impact is een uitgave van ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en wordt mede mogelijk gemaakt door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en de Nederlandse Vereniging voor Psychotrauma (NtVP).

Deze special is samengesteld in het kader van het Themajaar Leven met oorlog, dat wordt georganiseerd door ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum, het Nationaal Comité 4 en 5 mei en de Oorlogsgravenstichting. Het Themajaar Leven met oorlog wordt gefinancierd door het Ministerie van VWS en vfonds.

Abonnement Impact komt vier keer per jaar uit, een jaarabonnement kost € 27,50. Abonneren kan door een mail te sturen naar impactredactie@arq.org

Redactie Ellen Klaassens (hoofdredacteur), Lucia Hoenselaars, Bart Nauta, Onno Sinke en Arjen van Lil
Redactie coördinatie Marleen van de Ven

Redactieadres Nienoord 5, 1112 XE Diemen
Contact Tel. 088-3305190, e-mail: impactredactie@arq.org

Uitgave 7de jaargang, 2023 - nr. 1

Oplage 1.250 exemplaren

Vorm en productie Bruksvoort Design
ISSN 2543-2591

LANCERING THEMAJAAR LEVEN MET OORLOG

Jaar lang aandacht voor de gevolgen van oorlogen door generaties heen

Het Nationaal Monument Oranjestad in Scheveningen biedt komend jaar niet alleen aandacht aan de Tweede Wereldoorlog en de directe slachtoffers daarvan, maar ook aan de kinderen en kleinkinderen van de hoofdrolspelers van toen. Omdat de impact van oorlog niet stopt als de vrede is getekend.

door Timo Waarsenburg

'In de Scheveningse gevangenis is de herinnering aan de oorlog nooit ver weg', zegt voorzitter Pia Dijkstra van het Oranjestad. Vanaf de plek waar verzetshelden als George Maduro, Titus Brandsma en Anton de Kom tijdens de Tweede Wereldoorlog gevangen zaten, wijst ze op het moderne gedeelte van de Scheveningse gevangenis waar zich nu de United Nations Detention Unit bevindt. 'Daar zitten en zaten tal van hedendaagse

oorlogsmisdadigers. Zoals de Bosnisch-Servische leider Radovan Karadžić en Charles Taylor uit Sierra Leone.'

De oude gevangenis in Scheveningen die sinds 2019 als museum dienstdoet, was van 1886 tot 2009 actief in gebruik als bewaarplaats van gevangenen. In die lange periode zaten er voornamelijk 'echte' misdadigers. Dijkstra: 'Maar tussen 1940 en 1945

Coen Verbraak in gesprek met Elisabeth Oets, Rinke Smedinga en Nina Nussy tijdens de lancering van het Themajaar Leven met oorlog op 13 februari 2023 in Nationaal Monument Oranjestad.

Foto Martijn Beekman

werden hier ruim 25.000 Nederlanders opgesloten vanwege activiteiten of overtuigingen die botsten met die van de Duitsers: verzetsmensen, communisten, Joden, en Jehova's getuigen bijvoorbeeld. Voor zo'n 250 van deze mensen was het Oranjehotel zelfs hun laatste halte: zij werden in de duinen tegenover de gevangenis, op de Waalsdorpervlakte, gefusilleerd.'

In het Oranjehotel wordt dit stuk vaderlandse geschiedenis in ere gehouden met een permanente expositie over de oorlog en de rol van het Oranjehotel daarin. Ook is er natuurlijk aandacht voor de verhalen van tal van bekende en minder bekende 'oud-bewoners' van het complex. En dat is heel belangrijk, meent ook staatssecretaris Maarten van Ooijen als hij zich door het cellencomplex laat rondleiden. Omdat antisemitische geluiden weer steeds laagdrempeliger geuit worden, zelfs in de Tweede Kamer. Maar ook, of misschien wel vooral, om de kennis over deze donkere periode en de lessen die uit die tijd nog steeds te trekken zijn, niet te vergeten. 'We moeten de jeugd bereiken met echte verhalen', aldus Van Ooijen. En daar ontmoet zijn boodschap het thema van de tentoonstelling die hij in het Oranjehotel heeft mogen openen: Leven met oorlog.

DIEPE SPOREN

In Nederland zijn op dit moment ruim 100.000 veteranen die leven met de herinnering aan oorlog. Niet alleen de Tweede Wereldoorlog, maar ook andere oorlogen. En daar komen nog dagelijks nieuwe mensen bij, zoals vluchtelingen, die oorlogstrauma's met zich meedragen.

Wat al deze mensen verbindt, is niet alleen hun eigen oorlogstrauma. Maar ook de schakel die zij vormen in het doorgeven van dat trauma aan hun kinderen en zelfs kleinkinderen: oorlogstrauma's kunnen namelijk ook diepe sporen trekken in volgende generaties.

De Joodse Elisabeth Oets bijvoorbeeld, kan daar over meepraten. En doet dat inmiddels ook volop. Ze maakte de Tweede Wereldoorlog zelf niet mee. Maar de oorlog tekende haar jeugd wel door de trauma's van haar moeder. 'Als puber, zoekend naar mijn eigen identiteit, kocht ik een kettinkje met een davidster eraan. De angst in de ogen van mijn moeder toen ik haar vol trots mijn aankoop liet zien, vergeet ik nooit meer.' Het kettinkje droeg ze nooit meer. Wel was die gebeurtenis voor Oets aanleiding om op latere leeftijd dieper in het verhaal van haar moeder te duiken. En vanuit die ervaringen

nieuwe generaties te waarschuwen voor de gevaren van intolerantie jegens hele bevolkingsgroepen. 'De Tweede Wereldoorlog begon ook klein', aldus Oets.

De behoefte om vanuit eigen ervaringen de jeugd bewust-zijn over de gevaren van oorlog en de gevolgen van bepaalde

keuzes bij te brengen voelt ook Rinke Smedinga.

Zijn vader koos in de oorlog vol overtuiging als NSB'er, SS'er, kampbewaker en lid van de Ordnugspolizei voor de kant van de Duitsers. Hij drukte met die keuze niet alleen zijn eigen stem-pel op de oorlog. Maar ook op het leven van Rinke en zijn zussen die allemaal na de oorlog werden geboren. Hij bezoekt scholen om daar in gesprek te gaan over de oorlog. 'Ik probeer met de foute keuze die mijn vader maakte toch

iets goeds te doen', vertelt Smedinga. 'Als we van de Tweede Wereldoorlog willen leren, moeten we ons namelijk ook verdiepen in de mensen die dat allemaal hebben gedaan.'

Timo Waarsenburg – Historicus, (speech)schrijver en verteller

De verhalen van Oets en Smedinga maken als mini-documentaires deel uit van de tentoonstelling die het komend jaar in het Oranjehotel te zien is.

Oorlogstrauma's kunnen diepe sporen trekken in volgende generaties

Anke van der Laan, directeur van het Oranjehotel, toont staatssecretaris Maarten van Ooijen een van de dodencellen waar terdoodveroordeelden hun laatste nacht doorbrachten.

Foto Martijn Beekman

Projecten Themajaar Leven met oorlog

Hieronder vindt u een overzicht van enkele projecten die in het kader van het Themajaar Leven met oorlog worden ontwikkeld. De projecten in dit overzicht zijn financieel gesteund door vfonds. Kijk voor een actueel overzicht van alle projecten die worden georganiseerd in het kader van het Themajaar Leven met oorlog, op tweedewereldoorlog.nl/leven-met-oorlog.

Bent u ook bezig met een project, activiteit of publicatie over de doorwerking van oorlog? Laat het weten via levenmetoorlog@arq.org.

Mijn vader, Nour en ik

Stichting Een van de jongens

Met de documentaire *Mijn vader, Nour en ik* gaan we het land in om mensen met een oorlogsverleden bij elkaar te brengen. In de film doorbreekt Wiam Al-Zabari met zijn familie de stilte rondom zijn eigen vluchtverleden. Kan dit een inspiratiebron zijn voor anderen om ook hun verhaal te delen? Vanaf: 1 april 2023

www.eenvandejongens.nl/projecten/mijn-vader-nour-en-ik/

'De Terrorist' – Wisselexpositie

Fries Verzetsmuseum

De komende jaren wordt in het Fries Verzetsmuseum het verhaal verteld achter 'De Terrorist', het vakantiehuis op Ameland waar nabestaanden van verzetslachtoffers na de Tweede Wereldoorlog even aan hun zorgen konden ontsnappen. Tientallen foto's en een gastenboek herinneren aan dit bijzondere vakantieoord. *De Terrorist: plek van troost voor verzetsfamilies* is t/m 5 januari 2025 te zien in het Fries Verzetsmuseum in Leeuwarden.

www.friesverzetsmuseum.nl

Diet en Jan: Leven en liefde in oorlogstijd

Radboud Universiteit (Paul Sars, Jan Heemels) & Johan de Witt Gymnasium (Peter Barendregt).

Scholiere Dientje Barendregt (16) wordt na het bombardement op Rotterdam actief in het verzet. Ze krijgt een liefdesrelatie met Jan Kloos en ze werken samen in het verzet, maar worden opgepakt. Begin 1945 wordt Jan gefusilleerd. Diet komt vrij en zet haar acties voort. Met leerlingen van het Johan de Witt Gymnasium (Dordrecht) is een expositie, werkschrift en website ontwikkeld over het leven van Diet en Jan in oorlogstijd, voor vakoverstijgend vo-onderwijs. Het project wordt gepresenteerd op 20 april 2023. Vanaf dat moment is de website in de lucht, het werkschrift gedrukt/uitgeleverd.

www.dietkloos.nl

Uit schaamte

Stichting Artoloco

Als theatermaker is Ton altijd open. Hoe anders was het voor zijn vader die een leven lang zweeg over het NSB lidmaatschap van zijn ouders en de oorlogsdaden van zijn broers bij de SS. Bang voor het rigoureuze oordeel van mensen om hem heen. Nu zijn vader dood is kijkt Ton naar het verhaal dat zijn vader niet kon vertellen. Een podcast over keuzes, schuld en schaamte.

www.artoloco.nl

artoloco

Tentoonstelling Leven met oorlog. Sporen in generaties en samenleving

Nationaal Monument Oranjehotel en ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld

Het Nationaal Monument Oranjehotel organiseert in samenwerking met ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld de tentoonstelling *Leven met oorlog. Sporen in generaties en samenleving*. In teksten, met illustraties van Dido Drachman wordt ingegaan op de verschillende manieren waarop oorlog en trauma in mensen, generaties en samenlevingen kunnen doorwerken. Te zien t/m 31 december 2023.

www.oranjehotel.org

Geef Vrijheid een Gezicht

VluchtelingenWerk Nederland & het Landelijk Steunpunt Gast sprekers WOII-Heden

Oorlog en levensgevaar spelen zich voor scholieren in Nederland op afstand af. Om hen de waarde van de vrijheid waarin zij opgroeien mee te geven, verzorgen (naasten van) overlevenden van WO2 en een vluchteling van nu op scholen duo-gastlessen waarin zij vertellen over hun gemeenschappelijke ervaringen met oorlog en het belang van vrijheid. Startdatum project: 1 februari 2023, startdatum gastlessen: 1 april 2023.

www.vluchtelingenwerk.nl/project/project-geef-vrijheid-een-gezicht

Programmareeks Indische Salons

Indisch Herinneringscentrum

Het Indisch Herinneringscentrum organiseert dit jaar Indische Salons door heel Nederland over diverse onderwerpen zoals de doorwerking van oorlog, de beeldvorming en de veerkracht. De programmareeks is een samenwerking met o.a. journalist Ricci Scheldwacht, Stichting Pelita en Vaya Nijhof. Bezoek onze website voor meer informatie over data en locaties.

www.indischherinneringscentrum.nl

Gia, Leven met oorlog

Stichting Sovjet Ereveld

Leven met oorlog. Dat doet Gia elke dag. In zijn achtertuin in Georgië spande het Russische leger prikkeldraad. En toen stond er ineens een Nederlander voor de deur. Om te vertellen dat zijn opa, vermist sinds de Tweede Wereldoorlog, gevonden was. Op het Sovjet Ereveld. Gia bezoekt dit voorjaar, april 2023, diens graf.

www.sovjet-ereveld.nl

Podcast PAGINA43

Less Agency

Op pagina 43 van een fotoboek met werk van de Amerikaanse Magnum-fotograaf Leonard Freed ontdekt maker Fabian Saptho een foto uit 1958 die hem niet loslaat. In de podcast PAGINA43 ontdekken we met Fabian een onbekende pagina uit de Nederlands-Indische geschiedenis en tevens waarom deze foto hem zo raakt. Lancering: Zomer 2023

New Voices: reizende tentoonstelling

RFG Magazine

Expositie (73 foto's, filmpjes en brochure) van negen gevluchte fotojournalisten die hun lens richten op Nederland en onze omgang met nieuwkomers. De fotografen zijn afkomstig uit Afghanistan, Iran, Turkije, Syrië en Palestina. Hoe zelf New Voices te exposeren? Neem dan contact op met RFG Magazine: rob.hartgers@rfgmagazine.nl

Vrijheidscolleges

Vrijheidscolleges

Vrijheid kan niet zonder jou. Zeker in een tijd van oorlog in Oekraïne en waarin antisemitisme minder ver weg lijkt is het belangrijk om over vrijheid in dialoog te blijven. Vrijheidscolleges inspireert jong en oud om na te denken over de waarde van vrijheid op een interactieve manier. Doe mee!

www.vrijheidscolleges.nl

Foto Jelmer de Haas

Projecten Themajaar Leven met oorlog

Bijna iedere Nederlander heeft via overlevering van generatie op generatie te maken met de Tweede Wereldoorlog of andere oorlogen sindsdien. Tijdens het Themajaar Leven met oorlog staat de doorwerking van oorlog centraal. Vfonds heeft in dit kader meer dan twintig projecten financieel ondersteund, van gesprekken met overlevenden en documentaires, tot 3D-modeshows, podcasts en tentoonstellingen. We lichten er hier drie uit.

door: Sophie van den Bergh

‘Leven met oorlog. Van overleven naar leven.’

OPGROEIEN TIJDENS DE LANGE SCHADUW VAN DE TWEDE WERELDOORLOG IN NEDERLANDS-INDIË

Samen met fotograaf en filmmaker Armando Ello werkt projectcoördinator Simone Berger momenteel aan *Leven met oorlog. Van overleven naar leven*, een documentaire gecombineerd met een tentoonstelling met fotoportretten en een online lesbrieft. De documentaire geeft een beeld van de ontstaansgeschiedenis van het koloniale verleden, én van de impact die de Tweede Wereldoorlog en de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië/Indonesië tot op de dag van vandaag heeft. In de documentaire komen diverse literair auteurs aan het woord, maar ook een psychotherapeut en andere specialisten en de jongere generatie. Zo krijgt de kijker inzicht in de lichamelijke en mentale reacties die worden opgeroepen door het onverwerkte verleden. Berger vertelt: ‘Oorlog gaat niet alleen over historische feiten en aantallen slachtoffers, maar juist over: wat doet het met individuen, met families, wat is de impact? Met deze documentaire willen we hiervoor begrip creëren.’ Dit borduurt voort op eerdere documentaires en lespakketten die zij samen met Ello maakte over Nederlands-Indië/Indonesië. ‘Met deze documentaire willen we meer de diepte ingaan. Er zijn nog enorm veel vragen en er is veel onwetendheid over hoe de oorlog doorwerkt bij de volgende generaties en welke vorm zij daar aan geven.’

Berger hoopt met name ook veel jongeren te bereiken met dit project, zeker gezien de enorme belangstelling voor het onderwerp die zij de afgelopen jaren waarneemt. ‘Jongeren gaan steeds meer op zoek naar hun familiegeschiedenis in digitale bronnen, ze gaan naar bijeenkomsten, ze kijken dit soort documentaires. Al kom je wellicht niet helemaal achter je eigen familiegeschiedenis, toch kunnen andere verhalen er zo dicht tegenaan schuren dat je desondanks wat dichterbij komt bij het begrijpen van je eigen familieverhaal.’

Op de website www.tweedewereldoorlog.nl vindt u onder ‘Educatie’ *De lange reis van de Poesaka Hellships*, de documentaire, lesmateriaal en een stripboek dat Berger en Ello in 2022 realiseerden.

Whispers and Shouts

VOICES OF UKRAINIAN WOMEN PHOTOGRAPHERS

24 februari jongstleden, precies een jaar na de Russische inval in Oekraïne, is de fototentoonstelling *Whispers and Shouts* geopend in FOTODOK in Utrecht. Het werk van zes vrouwelijke fotografen en

Zoektocht door Inge de Vries.

Foto Inge de Vries

dertien fotografiestudenten uit Oekraïne wordt getoond – sommigen van hen wonen inmiddels in Nederland of een ander Europees land, anderen wonen nog altijd in Oekraïne. Door hun werk te laten zien beoogt de instelling een andere kijk op de oorlog te bewerkstelligen. Directeur Femke Rotteveel vond het belangrijk om een aanvulling te tonen op de stortvloed aan afschuwelijke oorlogsbeelden die ver van onze eigen realiteit afstaan. ‘We wilden juist op een heel persoonlijke manier het dagelijks leven belichten van mensen wier leven op een ingrijpende manier veranderd is, maar tegelijkertijd “gewoon” door gaat. Het zijn verhalen van moederschap, familie en het dagelijks leven in Kiev. Het zien van deze beelden leidt er hopelijk toe dat bezoekers zich verbonden voelen met de Oekraïners.’

Foto Darina Lyudina

FOTODOK organiseert ook rondleidingen voor schoolklassen. Rotteveel merkt dat er enorm veel interesse is vanuit jongeren en scholen in de buurt. ‘Hopelijk wordt de oorlog voor hen zo ook wat minder abstract en groot, en kunnen zij zich op een persoonlijkere manier tot de verhalen verhouden.’ Ten slotte hoopt Rotteveel dat ook veel Oekraïners in Nederland hun weg weten te vinden naar de tentoonstelling. ‘We hebben de teksten in het Oekraïens laten vertalen, zodat ook de ongeveer 86.000 Oekraïners in Nederland de omschrijvingen in eigen taal tot zich kunnen nemen. Bovendien is de entree voor hen gratis. We hopen dat deze erkenning een steun kan zijn voor hun dagelijkse realiteit.’

De tentoonstelling is tot 14 mei te zien in FOTODOK, Utrecht.
Meer informatie op www.fotodok.org

PODCAST

De toekomst van de herinnering – JMW

De herinnering aan de Shoah is aan de ene kant onderdeel van het nationale geheugen, een historisch ijkpunt waaraan de samenleving een bepaalde betekenis ontleent. Tegelijkertijd is de herinnering aan de Jodenvervolgung ook een heel belangrijk onderdeel van de Nederlands-Joodse identiteit. ‘Die twee gegevens kunnen met elkaar botsen’, vertelt Asjer Waterman, strategisch adviseur bij JMW. In de driedelige podcast *De toekomst van de herinnering* gaan Joodse familieleden van verschillende generaties met elkaar in gesprek over deze thematiek. Vragen die daarbij centraal staan: welke plek heeft de herinnering aan de Shoah in de persoonlijke levens van Joodse familieleden? Wat is de invloed van die herinnering op hun leven en identiteit, en hoe zou die herinnering in de toekomst vorm moeten krijgen? Waterman hoopt met de podcast niet alleen de Joodse gemeenschap te bereiken, maar juist ook mensen die wellicht minder snel met dit soort vragen in aanraking komen. ‘Want door het luisteren naar de ander kun je ook je eigen denken nuanceren.’ Om dit gesprek nog verder te stimuleren organiseert JMW ook bijeenkomsten over deze onderwerpen: de podcastafleveringen worden daarbij als basis genomen om eenzelfde soort gesprek aan te gaan.

Foto Noa Duizend Photography

De eerste aflevering, een gesprek tussen Raoul Heertje en zijn dochter Noa, komt 18 april online. De podcastafleveringen zijn te luisteren via Spotify, Apple Music en www.joodswelzijn.nl

‘Kinderen in nood hebben soms nooit leren spelen’

Foto Save the Children

Als mensen in noodsituaties mentaal niet vooruitkomen, dan is materiële hulp niet voldoende, stelt Caroline Scheffer (37), adviseur *Mental Health and Psychosocial Support* bij Save the Children Nederland. Wat haar betreft moet er meer aandacht komen voor de impact van een (natuur)ramp, crisis of geweldsconflict op het mentale welzijn van kinderen en jongeren.

door Inge Schouten

Waar komt die overtuiging vandaan?

‘Sinds 2015 werk ik het in het humanitaire veld. Ik was toen, namens een NGO voor kinderrechten, in Nepal waar een grote aardbeving plaatsvond. De noodhulp was gericht op onderdak, voedsel en medicatie. Maar na een tijdje zie je dat dat niet voldoende is. Er werden bijvoorbeeld materialen voor onderdak uitgedeeld waarmee mensen zelf aan de slag moesten gaan. Maar dat lukt niet als je zo geraakt bent en als je continu in een stresssituatie verkeert. Wat mij betreft hoort aandacht voor mentaal welzijn thuis in het standaardnoodhulp pakket. Vooral

kinderen zijn zo afhankelijk van wat ze geboden wordt. Ik zie met eigen ogen dat aandacht voor de impact van gebeurtenissen op het functioneren noodzakelijk is.’

Wat heeft u bijvoorbeeld gezien?

‘Ik herinner me mijn 8-jarige buurjongetje in Nepal nog goed. Zijn huis was ingestort en zijn speelgoed lag overal verspreid. Zijn moeder was overleden. Zijn vader was niet in beeld. Hij was enorm dichtgeklapt. Hij kon niet meedoen met de activiteiten die we daar voor kinderen organiseerden. Toen we zagen dat hij

er niet uitkwam, hebben we hem bij de groep gehaald. Door het contact met andere kinderen kon hij uiteindelijk weer spelen en lachen. Zoals een kind hoort te doen.'

Save the Children is ook actief in gebieden waar oorlog woedt. Wat voor impact kan oorlog hebben op een kind?

'In een oorlog is er minder toegang tot plekken om te spelen en andere kinderen te ontmoeten. Ook het onderwijs is beperkt. Dat staat de ontwikkeling in de weg. Sommige kinderen hebben letterlijk nooit leren spelen omdat die ruimte er niet was.'

Wat doet oorlog met het kinderbrein?

'Het kinderbrein is plastisch en kan goed herstellen. Een deel van het brein maakt dat je acuut kunt reageren op stresssituaties. De andere delen in het brein worden dan even uitgeschakeld. Maar die zijn wel nodig om gedrag te reguleren of emoties te controleren. Als een kind te lang stress ervaart dan raken de gebieden in het brein die reageren op stresssignalen, te sterk ontwikkeld. Er wordt dan sneller adrenaline aangemaakt. Dus bij een trigger die doet denken aan een bom, schiet een kind sneller in de stress. Een kind kan op latere leeftijd moeite krijgen om emoties te controleren en gedrag te reguleren.'

En wat is de impact op gezinnen?

'Wij zijn ook actief in Syrische kampen waar vrouwen en kinderen vastzitten die vermeende banden hebben met de terroristische organisatie ISIS – overigens zonder een eerlijk proces. Daar vertellen sommige moeders ons dat ze het lastig vinden om met bepaald gedrag van hun kind om te gaan. Ze reageren dan bijvoorbeeld te snel agressief omdat ze het gedrag niet kunnen plaatsen. Kinderen vertellen dat ze niet in de kampen willen zijn: "Ik wil danseres worden." "Ik wil een restaurant openen." "Ik wil dokter worden." Ze hebben dezelfde dromen als kinderen hier.'

Kinderen in Syrische kampen hebben dezelfde dromen als kinderen hier

Wat voor activiteiten organiseren jullie daar?

'Denk aan scholing zoals taalles, sport en spel en meer gestructureerde activiteiten die gericht zijn op het versterken van de veerkracht. Die gaan bijvoorbeeld over: hoe los je problemen op? Hoe ga je om met conflict? Hoe communiceer je respectvol? En hoe krijg je meer zelfvertrouwen?'

Syrische kinderen in een vluchtelingenkamp in Turkije.

Foto Shutterstock

Wat leveren die activiteiten op?

‘Moeders geven aan beter contact te hebben met hun kind. Ze realiseren zich dat het soms moeilijke gedrag van hun kind niets te maken heeft met hen, maar dat het een natuurlijke reactie is. Ze leren hoe ze hun kind kunnen ondersteunen. Ook sprak ik een 17-jarig meisje uit Canada. Ze was aan het dansen, er kwam veel emotie los. Ik vroeg haar wat dans voor haar betekende. “Het is de enige manier waarop ik me kan uiten, dat ik even vrij kan zijn”, antwoordde ze. Voordat ze aan onze activiteiten deelnam, legde ze uit, zat ze alleen maar binnen in de tent. “Ik wist niet wie ik was en wat ik kon.” Dat ze nu voelt dat ze iets kan betekenen, is belangrijk. Dat is wat onze activiteiten kunnen doen.’

Wordt er in het veld veel gepraat over wat de kinderen in Syrië hebben meegemaakt?

‘Niet zo veel. We zetten in onze programma’s ook niet in op praten. Eind november waren er luchtaanvallen in de omgeving van het kamp. Dan zie je dat veel kinderen die natekenen. Dat is een signaal voor mijn collega’s in het veld om te zeggen: “Wat zit je dwars? Kan ik helpen?”. Als kinderen dan zeggen dat ze bang zijn, gaan we daarmee aan de slag.

Daarnaast hebben we in Nederland twintig kinderen met een vluchtachtergrond geïnterviewd. Eigenlijk zeggen ze in dat onderzoek allemaal: “Ik praat niet over wat er gebeurd is, dan kan ik het vergeten. En als ik het vergeet, komt het goed.”

Je zou denken: hoe langer je het wegstopt, hoe harder het er uitkomt.

‘De praatcultuur is heel westers. In veel culturen rust een taboe op het praten over problemen. In Syrië werken we overigens wel samen met psychologen. Dus als mensen aangeven daar behoefte aan te hebben dan kunnen ze in behandeling gaan. Uiteindelijk moet het uit henzelf komen. Maar er zijn ook andere manieren om emoties te verwerken.’

Wat voor manieren?

‘We leren loslaten, hoe moeilijk ook. We doen activiteiten waarbij jongeren hun emoties uiten, voelen en zo leren begrijpen. We geven tips en technieken om die emoties te duiden en een plek te geven. Ook hebben we een interventie genaamd “I support my friends”, gericht op jongeren vanaf 12 jaar. Daar leren ze leeftijdsgenoten ondersteunen door onder andere

Foto Shutterstock

samen te praten of door een ontspanningsoefening te doen. We proberen te voorkomen dat een traumatische ervaring een trauma wordt en dat het gaat vastzitten in je brein of lijf en het je functioneren belemmert.’

Welke hulp kun je bieden tijdens een oorlogssituatie?

‘Onderschat de impact van simpel fysiek contact niet. Knuffel een kind, probeer te lachen. Als een kind nog een beetje kan dromen, is er hoop. Houd dat vast. Zorg letterlijk voor afleiding middels bijvoorbeeld poppenspellen. Wees er voor ze, laat ze niet alleen. Zo leren ze mensen weer vertrouwen. Positieve ervaringen maken weer nieuwe verbindingen aan in de hersenen. Zo kan het brein herstellen.’

Onderschat de impact van een knuffel niet

Wat hebben kinderen en gezinnen nodig na een oorlogssituatie?

‘Uit ons onderzoek naar kinderen met een vluchtachtergrond blijkt dat ze behoefte hebben om de Nederlandse taal te leren. “Dan voel ik me meer Nederlands, dan kan ik vrienden maken, dan kan ik een omgeving om me heen creëren waar ik steun uit kan putten”, zeggen ze. Ook onderwijs biedt een gevoel van voorspelbaarheid en structuur. En dat versterkt weer het gevoel van veiligheid wat nodig is om überhaupt te ontwikkelen. Verder zeggen ze: “Ik wil gehoord en gezien worden. Ik wil aan eigen vaardigheden werken om het gevoel te krijgen dat ik iets waard ben.”’

Hoe proberen jullie daarmee te helpen?

‘In 2016 hebben we in Nederland samen met War Child en UNICEF het programma “Team Up” ontwikkeld als reactie op

de vluchtelingenstroom uit Syrië. Via sport en beweging leren kinderen onder andere over vertrouwen, pesten en conflicten oplossen. Een kind moet bijvoorbeeld achter de ander staan en diegene sturen terwijl ze samen vooruit lopen. Later moet het

Wij hebben als maatschappij een rol in de ontwikkeling van mensen met een vluchtachtergrond

voerste kind de ogen sluiten en leren vertrouwen op de aanwijzingen van de ander. We zien dat kinderen een enorme ontwikkeling doormaken. Waar ze eerst echt niet durven, krijgen ze later vertrouwen in hun omgeving. We zien

in de resultaten dat het welzijn van de kinderen beter is: het stressniveau gaat omlaag en ze sluiten vriendschappen. "Team Up" begon in Nederland en wordt nu gegeven in 24 landen, waaronder in bunkers in Oekraïne.'

Hoe kunnen beleid en regelgeving deze kinderen en gezinnen eenmaal in Nederland helpen?

'Allereerst: minder verhuizingen binnen de asielopvang. Nu zeggen kinderen: "Ik wil geen vrienden want ik ga toch weer weg." De hele structuur en voorspelbaarheid vallen weg voor hen. Daarnaast zou er inzage in het zorggebruik van gezinnen moeten komen. Idealiter wil je weten of kinderen jeugdzorg nodig hebben of niet. Als ze de juiste hulp niet op tijd krijgen, is er een grotere kans dat de mentale problemen verergeren. Ook pleiten we voor meer kennis over kinderen met een vluchtachtergrond in het onderwijs. Dat leerkrachten weten waar bepaald gedrag vandaan komt en hoe ze ermee om kunnen gaan. Ze kunnen dan extra veiligheid creëren of extra rust inlassen. Dat kan gedrag van kinderen echt al veranderen. Tot slot moet het belang van mentale gezondheid erkend worden.'

In februari is het Themajaar Leven met oorlog gelanceerd waarin de impact van oorlog op individuen, families en op de samenleving centraal staat. Wat betekent het thema voor u?

'Ik hoop dat we gaan inzien dat oorlog heel lang impact kan hebben. Er heerst een negatief sentiment tegenover de mensen die naar Nederland komen. Het zou zo mooi zijn als er gezien wordt hoe enorm sterk ze zijn, hoeveel ze hebben meegemaakt en dat ze echt wat van hun leven proberen te maken. Wij hebben als maatschappij een rol in de ontwikkeling van deze mensen. Ook hoop ik dat er meer oog komt voor het individu in de vluchtketen. In november was ik in de noodopvang. Dat was zo heftig, zo treurig. Mensen zijn letterlijk de hele dag aan het wacht-

ten. Op een gegeven moment is die hoop weg en heel moeilijk om terug te krijgen. We moeten dus perspectief blijven bieden.'

Waarom is het belangrijk om ruimte te bieden voor oorlogsverhalen?

'Kinderen zeggen tegen ons: "Iedereen noemt ons een vluchtelingenkind, dat voelt alsof ik een nummertje ben. Ik ben gewoon een kind net als ieder ander kind." Ze willen niet anders behandeld worden en tegelijk begrip voor de bagage die ze meedragen. Mensen die een oorlog hebben meegemaakt willen niet alleen als slachtoffer gezien worden, maar als veerkrachtig individu met een verhaal. Als iemand die er weer bovenop is gekomen.'

Met alle oorlogen die gaande zijn, heeft u hoop voor de toekomst van deze kinderen?

'Ik geloof echt in de veerkracht van de mens. Zeker als we aandacht hebben voor de mentale impact van oorlogssituaties. We zien dat laagdrempelige interventies in complexe situaties werken. We zien, hoe gek ook, dat het stressniveau van kinderen omlaaggaat, dat ze een gezonde ontwikkeling doormaken. We moeten er hard aan blijven werken om die interventies overal beschikbaar te stellen. Je moet hoop in leven houden.'

Tijdens uw werk wordt u continu geconfronteerd met verdriet. Denkt u weleens: dit wordt me te veel?

'Ja, dat denk ik echt. Ik ben nu vier weken terug uit Syrië en het zit nog steeds zo in mijn hoofd. Ik verwachtte kinderen te treffen zonder hoop. Toen ik daar aankwam gaven de kinderen mij hoop in plaats van andersom. Het is heel fijn dat ze door onze activiteiten weer vooruit kunnen. En dan lig ik 's avonds in bed en denk: welke hoop? Welke toekomst? Ik vind het heel heftig om daarover na te denken.'

Ik probeer mijn eigen kinderen mee te geven dat andere kinderen niet altijd hebben wat zij hebben. Anderzijds vind ik dat hun leven hier in Nederland normaal is. Het is enorm tegenstrijdig. Ik krijg zelf hulp van een psycholoog om hiermee te dealen.'

Toch ben ik van plan om dit werk nog heel lang te blijven doen. Dat is nodig. De aandacht voor mentale gezondheid is zowel nationaal als internationaal nog vrij nieuw. Daar valt nog veel te winnen.'

Inge Schouten – Freelance journalist en docent communicatieve vaardigheden.

Nieuwsgierigheid naar de ander

Foto Hans van den Boogaard/ANP

Sinds een aantal maanden groeit er een klein jongetje in mijn buik. Wat had ik dat graag aan mijn grootouders verteld! Helaas zijn zij al jaren geleden overleden. Toch fantaseer ik af en toe over hun reactie. Zouden ze net zo blij zijn geweest als 36 jaar geleden, toen mijn moeder hen vertelde dat ze in verwachting was van mij?

door Natascha van Weezel

Natuurlijk waren ze in de eerste plaats dolgelukkig dat ze opa en oma werden, maar ik vermoed dat er meer aan de hand was. Eindelijk waren er weer drie generaties in onze familie. Nieuw leven helpt tegen de dood. Hitler had definitief niet gewonnen.

Om dit soort gedachten invoelbaar te maken, zal ik eerst iets over mijn familiegeschiedenis vertellen. Specifiek: over het oor-

logsverleden van mijn grootouders. Alle vier overleefden zij als Joden de Tweede Wereldoorlog. De ouders van mijn vader door onder te duiken. De ouders van mijn moeder door te vluchten. Vooral dat laatste verhaal heeft altijd veel indruk op me gemaakt.

Mijn opa Herman groeide op in Berlijn. Mijn oma Helen in Wenen. Daar hadden ze een goed leven, totdat Adolf Hitler op 30 januari

1933 benoemd werd tot rijkskanselier. Al snel kwamen mijn grootouders in aanraking met antisemitisme. Na de Anschluss in 1938 besloten ze toevallig allebei naar Den Haag te vluchten. Mijn opa trok in bij zijn zus Rosa, die reeds in Den Haag woonde. Mijn oma vond onderdak bij een neef. Niet veel later ontmoetten ze elkaar bij ANSKI, een organisatie voor Joodse migranten uit Oost-Europa. Herman en Helen werden verliefd.

Erg lang duurde hun prille liefdesgeluk niet. In 1942 werd de gele Jodenster ingevoerd. Herman en Helen voorvoelden dat dit weleens heel verkeerd zou kunnen aflopen en ze besloten naar Zwitserland te vluchten. Ze verkregen valse persoonsbewijzen en stapten op de trein. In Antwerpen trouwden ze in een synagoge, voordat ze hun weg vervolgden naar Lyon, gelegen in Vichy-Frankrijk. Daar werden ze al snel verraden. Een buurtbewoner rook 'onraad' en gaf hen aan bij de politie voor een paar Franse francs.

Herman en Helen werden naar Rivesaltes gestuurd, een klein doorgangskamp. Deportatie naar een vernietigingskamp in Polen leek onafwendbaar. Mijn opa beseftte dat. Zodra ze het kamp binnenkwamen riep hij dan ook op hoge toon tegen de commandant dat het een schandig misverstand was dat hij en zijn vrouw hiernaartoe waren gebracht; hij was immers een zeer belangrijke Zwitserse journalist en helemaal geen Jood. Hij eiste dat hij mocht telefoneren voor opheldering met de Zwitserse consul in Vichy. Herman kende die consul helemaal niet, was natuurlijk wel Joods en al helemaal geen bekende journalist. De commandant stond niet toe dat een gevangene zou telefoneren, maar bij hoge uitzondering mocht Herman een telegram sturen aan de consul. En dat deed mijn opa:

'Geheel per ongeluk in Rivesaltes terechtgekomen. Vraag om uw medewerking. Schrijf zoals u weet voor dit en dat blad.'

De consul begreep kennelijk dat er levens op het spel stonden en telegrafeerde terug:

'Ja, deze man ken ik goed. Onmiddellijk vrijlaten!'

Mijn opa en oma besloten zonder verder uitstel naar Zwitserland te vluchten. Dat moest wel te voet. Een afstand van zo'n 250 kilometer. Ze liepen vier dagen en vier nachten zonder eten en drinken. Daarna kwamen ze terecht in een vluchtelingenkamp in

Genève, en kregen uiteindelijk een kleine woning toebedeeld in het bergdorp Ennetbühl. Na de oorlog keerden mijn grootouders terug naar Den Haag, waar ze hoorden dat hun ouders en zusjes waren vermoord in Auschwitz.

Dit verhaal, hoe heftig ook, inspireert me om meerdere redenen. Ik vind het ongelooflijk dapper dat mijn opa heeft durven bluffen. Indirect heb ik mijn leven te danken aan zijn moed en de goede daad van een wildvreemde: de consul handelde puur uit empathie. Ook daardoor probeer ik altijd stil te staan bij het lot van vluchtelingen nu – ik ben immers het kleinkind van vluchtelingen, al waren ook zij toen in de ogen van sommigen slechts 'gelukszoekers'.

Zelf werd ik geboren in 1986. Ik groeide op in Amsterdam en had alles wat mijn hartje begeerde. Toch klopte er iets niet. Ik voelde altijd een bepaalde zwaarte, een diep verdriet bij mijn grootouders. Als peuter begreep ik daar natuurlijk niets van, maar intuïtief

kreeg ik de behoefte om iedereen gelukkig te maken. Naast een lief kind was ik ook angstig: bang voor zwemmen, fietsen, honden en wild spelen. Het liefste hield ik de hele dag mijn moeders hand vast. Ook sliep ik 's nachts met de radio aan, zodat 'enge mannen' zouden schrikken van het geluid en me niet zouden 'ontvoeren'. Dit was een beetje gek gedrag, maar niemand zocht er wat achter.

Het ging pas mis toen ik in de puberteit kwam. Ik werd steeds onzekerder en kreeg de behoefte om controle uit te oefenen. Concreet koos ik daar mijn lichaam voor uit: ik ontwikkelde anorexia nervosa. Na jaren aanmodderen trof ik een psycholoog die zei dat dit kon komen door mijn familiegeschiedenis, ze noemde het een transgeneratieel trauma.

Ik verklaarde haar voor gek. Hoezo? Ik had zelf toch niets mee-gemaakt? Hoe kon ik dan getraumatiseerd zijn? Eerst verzette ik me hevig tegen deze theorie, maar hoe langer ik erover nadacht, hoe logischer het eigenlijk klonk. Anorexia is een manier om te verdwijnen, om niet te bestaan. En dat was een gedachte die ik kende uit mijn vroege jeugd: het was eigenlijk toch helemaal niet de bedoeling dat ik er was, als Joods meisje?

Mijn grootouders waren dan wel 'gewoon' doorgegaan na de oorlog – mijn opa werd daadwerkelijk een beroemd journalist –, geestelijk bevrijd waren ze nooit. Ze dachten nog elke dag aan hun vermoorde familieleden en hadden (vermoed ik) last van survivor's guilt. De moeder van mijn vader zei soms letterlijk dat ze

*een psycholoog zei dat
dit kon komen door mijn
familiegeschiedenis,
ze noemde het een
transgeneratieel
trauma*

haar hadden moeten 'pakken' in plaats van haar zus. Ook merkte ik dat ze nachtmerries hadden als ik bij hen logeerde. De oorlog lag al decennia achter hen, maar de wereld zouden ze nooit meer vertrouwen. En ik, hun kleindochter, pikte dat op.

In mijn familie werd overigens wél gesproken over de oorlog. Ik ben me ervan bewust dat dit een uitzondering is. De meeste overlevenden zwijgen. Ze willen hun afschuwelijke herinneringen uitwissen en nieuwe generaties niet 'belasten' met hun pijn. Dit is vast goed bedoeld, maar werkt volgens mij averechts. In families waar dat gebeurt heersen doorgaans nog veel ergere spanningen. Je kúnt herinneringen namelijk niet uitwissen. Natuurlijk kan je doen alsof, maar uiteindelijk komen ze altijd terug, als een boemerang.

Sowieso lijkt het me van belang als we gesprekken over traumatische gebeurtenissen uit het verleden uit de taboesfeer kunnen halen. Toen ik een jaar of tien geleden voor het eerst in het openbaar sprak over 'de derde generatie', werd ik uitgelachen. Ook door een deel van de Joodse gemeenschap. Ze vonden dat ik hen niet in de slachtofferrol mocht duwen. Dat verbaasde me, want dat was totaal niet mijn bedoeling. Ik heb nooit gezegd dat kleinkinderen van oorlogsoverlevenden 'zelig' zijn of niet functioneren. Maar ik geloof wel degelijk dat je familiegeschiedenis invloed heeft op je leven. Zowel in negatieve als in positieve zin.

Vaak krijg ik de vraag of we iets kunnen leren van de Holocaust. Dat vind ik een rotvraag, want dan lijkt het net alsof het ergens goed voor is geweest. Dus nee, een les wil ik niet verkondigen. Wel denk ik dat het belangrijk is om over onze familiegeschiedenis te praten. Nu de eerste generatie Holocaustoverlevenden wegvalt, hebben we die verhalen extra hard nodig. Ik vind dat de gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog centraal moeten blijven staan bij het herdenken, inclusief de verhalen over Japanse interneringskampen en het verzet. Maar we zouden het volgens mij óók moeten hebben over het slavernijverleden, over de koloniale tijd in Nederlands-Indië, over de genocide in Srebrenica en de oorlogen in Syrië en Oekraïne. Hoe zijn deze mensen beïnvloed door wat ze hebben meegemaakt? Wat zijn de persoonlijke verhalen van al die 'oude' en 'nieuwe' Nederlanders? En op wat voor manier worden deze herinneringen nu overgedragen aan hún kinderen en kleinkinderen? Wellicht is het een mooi idee om mensen met verschillende oorlogservaringen en achtergronden op 5 mei bij elkaar te brengen en hierover te laten vertellen.

Ik denk dat iedereen zijn stem zou moeten laten horen, zijn verhaal moet vertellen. En anderen zouden daarnaar moeten luisteren. Niet met een half oor, maar écht. Mijn grootste wens is

uiteindelijk dat we meer naar elkaar gaan omkijken en oprechte interesse in elkaar tonen, ongeacht afkomst, etniciteit of religie. Dat we verder kijken dan onze eigen vierkante meter. Ook hier vormt mijn opa een belangrijke inspiratiebron. Na de oorlog zei hij altijd: 'De Holocaust mag niet alleen ons Joden nooit meer overkomen, maar helemaal niemand!' Daarin schuilt volgens mij de ware empathie: op die manier geef je aan dat je niet alleen je eigen groep of gemeenschap wil beschermen tegen het kwaad, maar iederéén.

Over een maand of vier zet ik mijn zoon op deze wereld. Zijn overgrootouders zijn er niet meer en zelfs zijn opa is inmiddels overleden. De vierde generatie, hoe moet ik daar mee omgaan? Ik zal de familie verhalen met hem delen – als hij daar oud genoeg voor is. VÉR daarvoor leer ik hem dat hij niemand gelukkig hoeft te maken, dat hij alle recht heeft om te bestaan en dat hij nóóit hoeft te zwijgen. Maar bovenal zal ik hem vertellen hoe belangrijk het is om nieuwgierig te zijn naar verhalen van 'de Ander'.

Natascha van Weezel - Journalist, filmmaker en auteur van onder meer *De derde generatie*. *Kleinkinderen van de Holocaust* en *Nooit meer Fanta: het jaar dat mijn vader overleed*. In 2018 maakte ze de serie *Natascha's Beloofde Land* (VPRO) over Israël en de Westbank. Van Weezel is ook vaste columnist bij *Het Parool*.

DRIE ESSAYS

Om duiding te geven aan het Themajaar Leven met oorlog, zijn er drie essays geschreven die ingaan op de verschillende niveaus waarop oorlog doorwerkt in generaties: individueel, intergenerationeel en voor de gehele samenleving. Naast het essay van Natascha van Weezel (Nationaal Comité 4 en 5 mei) zijn ook de andere twee essays, van Inez Schelfhout (ARQ) en Kees Ribbens en Martijn Eickhoff (NIOD), te lezen via tweedewereldoorlog.nl/levenmetoorlog

TENTOONSTELLING

Leven met oorlog. Sporen in generaties en samenleving

Foto's Nationaal Monument Oranjehotel

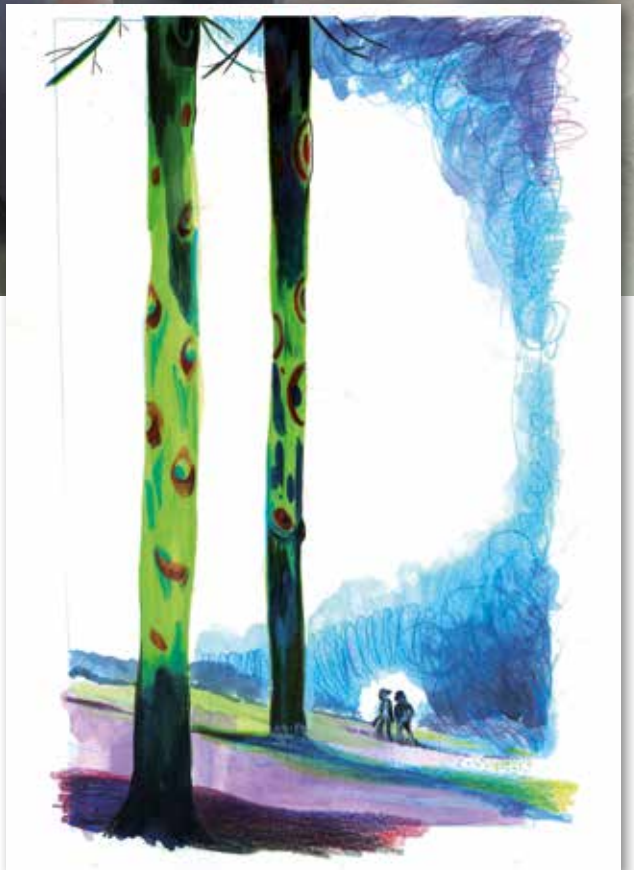
In het kader van het Themajaar Leven met oorlog heeft Nationaal Monument Oranjehotel in samenwerking met ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld de tentoonstelling *Leven met oorlog. Sporen in generaties en samenleving* ontwikkeld.

In Nederland zijn er veel mensen voor wie oorlog nooit ver weg is: mensen die de Tweede Wereldoorlog meemaakten, militairen en veteranen, maar ook zij die moesten vluchten om te overleven. Zij leven elke dag met de gevolgen van oorlog, vervolging en geweld. Deze vaak traumatische ervaringen hebben een grote

invloed op de rest van hun leven en op de mensen om hen heen. De panelen tonen de verschillende manieren waarop oorlog en trauma in mensen, generaties en samenlevingen kunnen doorwerken. De teksten zijn geïnspireerd op het essay 'Splijting en Integratie' van psychotherapeut Inez Schelfhout, en deze worden verbeeld met illustraties van Dido Drachman. In de tentoonstelling zijn ook vijf minidocumentaires te zien met persoonlijke verhalen over Leven met oorlog. Deze documentaires zijn gedurende heel 2023 in alle vijf de WO2 herinneringscentra in Nederland te zien.

De tentoonstelling *Leven met oorlog. Sporen in generaties en samenleving* is te zien t/m 31 december 2023.

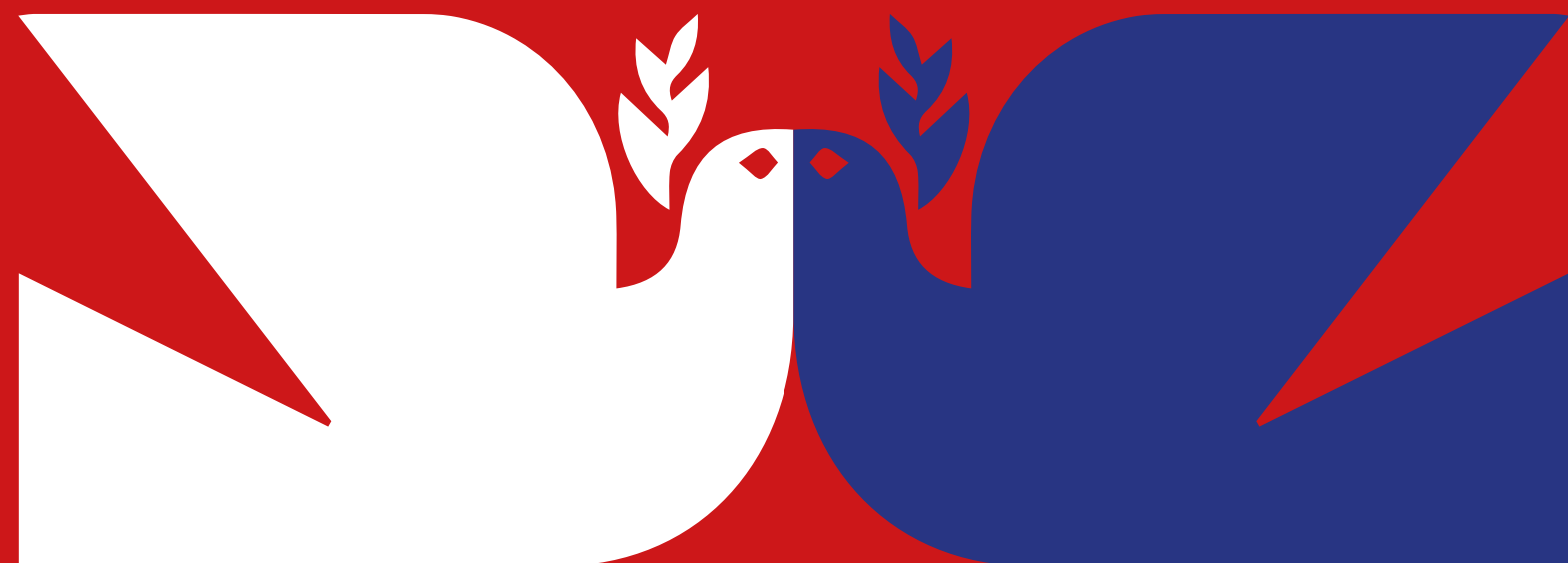

Illustraties Dido Drachman

Samen voor Vrede en Vrijheid

Vrijheid is niet vanzelfsprekend. Daar moeten we samen aan blijven werken. Daarom wil vfonds iedereen in Nederland inspireren zelf bij te dragen aan vrijheid. Jaarlijks maken we talloze projecten mede mogelijk zoals verschillende activiteiten rond 4 en 5 mei, debatprogramma's voor jongeren, de Nationale vfonds Kinderprijs en de vele projecten die plaatsvinden in het kader van het themajaar leven met oorlog.

Doet u ook mee?

Kijk op www.vfonds.nl/steun-ons

Vfonds
Nationaal Fonds
voor Vrede, Vrijheid
en Veteranenzorg

Doorwerking van oorlog verbeeld

Oorlog laat diepe sporen na. Wat gebeurt er met je als je als kind door een angstige moeder wordt verteld dat je je Joodse identiteit moet verbergen? Hoe is het om te leven in de voetsporen van een grote antikoloniaal schrijver en verzetsman? Wat doet het met je leven als je vader overtuigd SS'er was, en hij hier nooit berouw voor heeft getoond?

ARQ en de vijf WO2 Herinneringscentra ontwikkelden een mini-documentaireserie waarin mensen vertellen over hoe de oorlog nog steeds een rol speelt in het dagelijks leven. Hoe zetten zij deze verbinding met de oorlog in voor de wereld van vandaag?

In deze portrettenserie komt een divers palet van oorlogservaringen aan bod, verteld door mensen van uiteenlopende leeftijden. Vaak zijn er zelfs binnen één familie of gezin verschil-

lende oorlogservaringen en achtergronden te vinden. Door deze verhalenserie komt de universele boodschap over de langdurige impact die oorlog op de levens van mensen kan hebben naar voren: zowel de ontwrichtende psychosociale impact als ook de veerkracht. Alle geïnterviewden vinden het belangrijk dat de verhalen over de impact van de Tweede Wereldoorlog worden doorverteld aan nieuwe generaties. Maak kennis met Vincent, Tieme, Rinke, Martine, Elisabeth, August en Nina.

Martine Letterie en Rinke Smedinga

In het leven van het echtpaar Martine Letterie en Rinke Smedinga is de oorlog elke dag aanwezig. De opa van Martine is vermoord in concentratiekamp Neuengamme, omdat hij geregistreerd stond als communist. De vader van Rinke was overtuigd nazi: NSB-lid, volgde de SS-opleiding, was bewaker in Kamp Westerbork en trad aan het eind van de oorlog in dienst bij de Ordnungspolizei van het Duitse leger. Ondanks het grote verschil in achtergrond, blijven Martine en Rinke hierover in gesprek. Dat doen ze niet alleen met elkaar, maar ook met anderen. Onder andere als gastspreker op scholen. 'We worden er allebei nooit moe van om erover te praten'

Vincent de Kom

Als achterkleinzoon van verzetsman en antiekoloniale schrijver Anton de Kom, voelt Vincent de Kom zich geïnspireerd om zich in te zetten voor een betere, meer rechtvaardige wereld. Anton de Kom werd vanwege zijn verzetsactiviteiten opgepakt, en na eenzame opsluiting in het Oranjehotel, via Kamp Vught, naar Concentratiekamp Neuengamme gebracht, wat hij niet overleefde. Vincent strijdt met zijn familie nog steeds om de erkenning die Anton de Kom in zijn eigen leven nooit heeft gekregen. 'Ik sta op de schouders van een gigant, elke dag', aldus Vincent.

Tieme de Laat

Henk van der Pas, de overgrootvader van Tieme de Laat, woonde tegenover Kamp Vught en smokkelde voedsel en medicijnen naar binnen, en brieven van gevangenen naar buiten. Soms werd hij betrapt, maar hij bleef doorgaan met zijn verzetswerk. 'Ik hoop dat ik zijn dapperheid en rechtvaardigheidsgevoel heb meegekregen', vertelt Tieme. Binnen de familie werd altijd openlijk gesproken over het oorlogsverleden, en de familie brengt jaarlijks een bezoek aan Kamp Vught. Op 4 mei 2022 sprak Tieme op de Dam over zijn overgrootvader tijdens de Nationale Dodenherdenking.

Elisabeth Oets

De opa van Elisabeth Oets, Philip Mechanicus, was in kamp Westerbork vastgezet en is uiteindelijk naar Auschwitz gedeporteerd en daar vermoord. Elisabeths moeder had de oorlog overleefd door onder te duiken. Toen ze 14 jaar oud was kocht Elisabeth van haar zakgeld een ketting met een Davidster. Toen ze het trots aan haar moeder liet zien reageerde haar moeder vol angst: 'Ik heb liever niet dat je het draagt. Je kan beter niet laten zien dat je Joods bent.' Sindsdien heeft ze jarenlang haar Joodse identiteit voor de buitenwereld verborgen. Tot zij, op aanraden van een vriendin, een voorstelling maakte over het oorlogsverleden van haar familie vanuit haar eigen perspectief.

August de Bats en Nina Nussy

Nina is opgegroeid in de Molukse wijk in Capelle a/d IJssel. Haar beide opa's dienden bij het KNIL, en in 1951 zijn ze op dienstbevel naar Nederland gebracht met de belofte dat ze snel terug zouden kunnen keren naar een vrije Molukse staat. Die is er nooit gekomen, en dit doet Nina en haar familie nog steeds pijn.

De opa en oma van August waren Indische Nederlanders. Zijn opa was dienstplichtig bij het KNIL, en zijn oma zat gevangen in een Japans gevangenenkamp. Na de oorlog kwamen ze gedwongen naar Nederland. Ze richtten hun blik op de toekomst en spraken nooit over hun getraumatiseerde verleden. Als nieuwe generatie wil August het verleden recht in de ogen kijken. Hij houdt zich actief bezig met zijn Indische identiteit, en dit komt naar voren in zijn werk als *spoken word artist*.

Bent u geïnteresseerd in de volledige verhalen? Gedurende het hele Themajaar is de minidocumentaireserie te zien in alle vijf de WO2 Herinneringscentra: Nationaal Monument Kamp Vught, Nationaal Monument Kamp Amersfoort, Nationaal Monument Oranjestad, Indisch Herinneringscentrum en Herinneringscentrum Kamp Westerbork. Er worden in de Herinneringscentra ook activiteiten rondom deze minidocumentaires georganiseerd. U kunt de documentaires ook online kijken via www.levenmetoorlog.nl

Dit project is tot stand gekomen met financiering van vfonds (Nationaal Fonds voor Vrede, Vrijheid en Veteranenzorg), VSBfonds en ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum.

Leven met oorlog

themajaar 2023

Wilt u meer weten over het themajaar Leven met oorlog, en op de hoogte blijven van projecten en activiteiten in het kader van Leven met oorlog? Kijk dan op:

tweedewereldoorlog.nl/levenmetoorlog

Op de website vindt u daarnaast ook de communicatie toolkit, drie inspirerende essays en de minidocumentaireserie Leven met oorlog. Organiseert u een activiteit, of werkt u aan een project over de doorwerking van oorlog? Neem contact op via levenmetoorlog@arq.org, zodat we uw project ook kunnen vermelden op de website.